

Історія

УДК 94(477)"08/09"+94(37)+2-1:316.74

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15686735>

**Вплив християнської традиції Візантії на становлення політичної
культури України-Русі**

Дрогомирецька Людмила Романівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики
викладання історії, кафедра історії України і методики викладання історії,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9770-2724>

Прийнято: 30.05.2025 | Опубліковано: 18.06.2025

***Анотація.** У контексті демократизації та перегляду історичних орієнтирів розвиток політичної культури громадян незалежної України набуває особливого значення. Політичні зміни, що відбуваються в сучасній Україні, зумовлюють повернення політичного життя до духовних основ, закладених ще в епоху християнізації України-Русі. **Мета** статті – дослідити вплив християнської традиції Візантії на становлення політичних засад і культури України-Русі. У ході роботи застосовано сукупність загальнонаукових **методів** пізнання, як-от компаративний аналіз, синтез, історичний метод та узагальнення. У **результаті** дослідження з'ясовано, що політична культура народу зароджується з усвідомлення необхідності державної організації суспільного життя та формування власної державності. В роботі розглянуто основні особливості візантійської*

політико-релігійної моделі та окреслено головні чинники, що зумовили християнізацію України-Русі. Показано, що прийняття християнства сприяло розвитку культурних і дипломатичних зв'язків Русі із Центральною та Західною Європою, відкриваючи їй доступ до світових культурних надбань. Зауважено, що разом із християнством на Русь прийшла ідеологія, сформована у Візантійській імперії, яка визначала особливе розуміння влади та її сакрального значення. Одним із ключових засадничих принципів візантійської ідеології є принцип символічного панування. З'ясовано, що Україна-Русь перейняла від Візантії таке ідеологічне надбання, як принцип симфонії, що передбачав гармонійну взаємодію між церквою та державою. Запровадження християнства на Русі слугувало утвердженню принципу законності, що зумовило потребу юридичного закріплення прав церкви за князя Володимира, подібно до практик Візантії та Болгарії. У **висновках** зазначено, що, починаючи з IX століття, Візантійська імперія справляла вагомий культурний та релігійний вплив на Україну-Русь. Із Візантії було запозичено не лише східну версію християнства, а й елементи державного управління, культури, модель організації церковної структури, правові норми, традиції. Отже, християнська традиція Візантії сприяла легітимації князівської влади, становленню писемного права та розвитку дипломатії.

Ключові слова: візантизм, релігійний вплив, східне християнство, міжнародна арена.

The influence of the Christian tradition of Byzantium on the formation of the political culture of Ukraine-Rus

Liudmyla Drohomyretska,

PhD (History), Docent, Docent of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-9770-2724>

Abstract. *In the context of democratization and revision of historical landmarks, the development of political culture of citizens of independent Ukraine acquires special importance. Political changes taking place in modern Ukraine lead to a return to the spiritual foundations of political life, laid back in the era of Christianization of Ukraine-Rus. **The aim** of the article was to investigate the influence of the Christian tradition of Byzantium on the formation of political principles and culture of Ukraine-Rus. In the course of the study, a set of general scientific **methods** of cognition was applied, such as comparative analysis, synthesis, historical method and generalization. As a **result** of the study, it was found that the political culture of the people arises from the awareness of the need for state organization of social life and the formation of their own statehood. In this sense, The main features of the Byzantine political and religious model are considered. The main factors that led to the Christianization of Ukraine-Rus are outlined. The adoption of Christianity contributed to the development of cultural and diplomatic ties between Russia and Central and Western Europe, opening it up to world cultural heritage. It is noted that along with Christianity, the ideology formed in the Byzantine Empire came to Russia, which determined a special understanding of power and its sacred significance. The principle of symbolic rule is identified as one of the key fundamental principles of Byzantine ideology. It is found that Ukraine-*

*Rus adopted from Byzantium such an ideological heritage as the principle of symphony, which provided for harmonious interaction between the Church and the state. The adoption of Christianity in Russia contributed to the establishment of the principle of legality, which necessitated the legal consolidation of the rights of the Church under Prince Volodymyr, similar to the practices of Byzantium and Bulgaria. The **conclusions** indicate that starting from the 9th century, the Byzantine Empire exerted a significant cultural and religious influence on Ukraine-Rus. Not only was the Eastern version of Christianity borrowed from Byzantium, but it also included elements of state administration, culture, a model of church structure organization, legal norms, and traditions. Thus, the Christian tradition of Byzantium contributed to the legitimization of princely power, the formation of written law, and the development of diplomacy. Thus, the Christian tradition of Byzantium contributed to the legitimization of princely power, the formation of written law, and the development of diplomacy.*

Keywords: *Byzantium, religious influence, Eastern Christianity, international arena.*

Постановка проблеми. Формування політичної культури громадян незалежної України є надзвичайно важливим у теперішніх умовах демократизації та переосмислення історичних орієнтирів. Сучасні політичні трансформації в Україні супроводжуються актуалізацією духовних засад політичного життя, які утвердилися ще в період християнізації України-Русі. У X столітті, коли Київська Русь активно розбудовувала політичні та духовні зв'язки з Візантією, християнська традиція, запозичена з Константинополя, стала визначальним чинником не лише для релігійного життя, а й для політичного розвитку держави.

Візантія бере свій початок від поділу Римської імперії на Східну та Західну частини, що відбувся у 395 р. Після падіння у 476 р. Західної Римської імперії під натиском варварів, її східна частина не лише вціліла і збереглася як самостійна держава – Візантія, але й стала однією з наймогутніших середньовічних імперій. Важливою віхою в її становленні стало офіційне прийняття християнства як державної релігії. Саме Візантія виробила унікальну модель поєднання духовної та світської влади, де релігія була інструментом легітимації імператорського правління й важливим чинником стабільності політичної системи. Тому вивчення впливу християнської традиції Візантії на формування політичної ідентичності Київської Русі є надзвичайно актуальним для розуміння витоків сучасних державотворчих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники відзначають, що вже у першій половині IX століття Русь почала активно заявляти про себе на міжнародній арені. У 839 році посольство «кагана росів» прибуло до Константинополя, у 840–860-х роках руси захопили південне узбережжя Криму – від Корсуня до Керчі, а у 850-х роках почався процес становлення держави «Руська земля». Поворотною точкою у візантійсько-руських стосунках стало укладення у 860 році військово-політичної угоди між князем Аскольдом і візантійським імператором Михаїлом [1]. Ці перші дипломатичні та воєнно-політичні контакти заклали основу для подальшого поглиблення зв'язків, що виходили за межі стратегічних або торговельних інтересів.

М. Савельєва зауважила, що характер відносин між стародавньою Руссю та Візантією проявлявся не лише у фіксації культурних відмінностей, а й у створенні гнучкої політики, що базувалася на формуванні синтетичних соціальних структур. Внаслідок такої взаємодії Русь, не прагнучи відтворити

візантійську культуру в готовому вигляді, на певний час стала частиною *Slavia Christiana*. Прийняття християнства Руссю було не просто заміною язичництва, а засобом надати православ'ю особливі риси, притаманні світогляду східнослов'янських етносів [2]. Саме ця унікальна синтезація вплинула на політичну культуру Русі, заклавши фундамент для її подальшого розвитку. Ю. Ситайло дослідив феномен візантизму та його вплив на становлення й розвиток української держави. Автор зауважив, що візантизм є ключовою системною ознакою, що дає змогу чітко відокремити східну християнську традицію від західної. Київська Русь запозичила ключові риси візантійської традиції, водночас адаптуючи їх до власних суспільно-культурних особливостей [3].

У дослідженні становлення політичної культури Київської Русі важливе значення має праця О. Сіткарьової, яка детально аналізує значення прийняття християнства за правління великого князя Володимира Святославича для духовного та культурного життя Русі. Авторка підкреслює, що християнство, яке стало державною релігією, суттєво змінило світогляд населення, сприяючи формуванню нових моральних норм та соціальних інститутів, зокрема храмів і монастирів як центрів духовної влади та політичного впливу [4].

На роль християнізації в розвитку соціально-політичного й культурного життя українського народу акцентували увагу й вітчизняні науковці. Зокрема, В. Демочко [5] виявив причини поширення християнства візантійського зразка в Київській Русі. М. Юрій та Н. Христан [6] охарактеризували історичне призначення Візантії, зокрема адаптацію християнства до особливостей різних народів. Прийняття християнства, на думку В. Стеценка, мало вирішальний вплив на подальший хід історії України [7]. Окрім розвитку культури та державного устрою, ця подія суттєво позначилася на моральних засадах тогочасного суспільства та формуванні уявлень про ідеал людини.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значні досягнення у вивченні управлінських аспектів України-Русі та її становлення на міжнародній арені, у науковому дискурсі досі існують певні прогалини, які потребують подальшого дослідження. Зокрема, недостатньо розкритим залишається питання, як християнська традиція Візантії вплинула на формування політичної культури України-Русі, а відтак – і на історичні підвалини української державності. Вивчення цього впливу дасть змогу глибше зрозуміти витoki цінностей, моделей управління та політичної свідомості, що утверджувалися протягом століть і частково збереглися до сьогодні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в з'ясуванні впливу християнської традиції Візантії на формування політичної культури України-Русі.

Завдання статті:

1. Розкрити основні риси візантійської політико-релігійної моделі та її ідеологічного значення.
2. Визначити шляхи запровадження християнства в Україні-Русі як складника зовнішньої та внутрішньої політики.
3. Проаналізувати трансформацію політичної культури Русі під впливом християнських ідей і візантійського державного устрою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична культура народу бере свій початок із усвідомлення потреби в державній організації суспільного життя та побудові власної державності [8, с. 257]. У цьому сенсі Русь не була першою формою державного утворення на землях, заселених українцями. Уже напередодні і в епоху Великого переселення народів слов'яни ділилися на десятки племен, які час від часу об'єднувалися у великі політичні союзи і суперсоюзи. Писемні джерела зафіксували військово-політичні об'єднання

антів, склавинів, дулібів, волинян, Велику Хорватію, які передували утворенню Русі і землі яких згодом увійшли до її складу [9, с.64]. У «Повісті минулих літ» згадуються також племінні княжіння полян, древлян, сіверян, уличів, тиверців: «...княжіння в полян, а в древлян своє, а дреговичі (мали) своє...» [10]. Отже, витоки політичної культури України мають глибоке історичне підґрунтя.

Розглядаючи особливості формування політичної культури України-Русі, доцільно звернутися до досвіду Візантійської імперії – першої християнської держави, що стала унікальним прикладом тривалої політичної стабільності та культурної спадковості. Її значення для України є беззаперечним, оскільки в середньовіччі Візантія була дарувальницею православної віри і вважалася «матір'ю української церкви». Протягом семи століть (988–1686) українська церква перебувала під владою Константинопольського патріархату, а понад 250 років Русь була частиною візантійської співдружності держав, що через Візантію долучалися до світової культурної спадщини [11, р. 113]. Саме від Візантії та країн цієї співдружності предки сучасного українського народу отримали парадигмальні засади середньовічної культури, початки науки і філософії, допомогу у створенні писемності, архітектури, іконографії, державного адміністрування та інших важливих сфер суспільного життя.

Економічні інтереси стали ключовим чинником для України-Русі у виборі релігії. Ще за часів античних міст-держав Подніпров'я сформувало південну цивілізаційну орієнтацію, яка значно зміцнилася з появою торгового шляху «з варяг у греки». Молода руська держава природно орієнтувалася на Візантію через географічну близькість та стратегічні політичні міркування. У Х столітті Київська Русь підтримувала тісні політичні та культурні зв'язки з Візантією, де поширення церковного віровчення було важливим інструментом дипломатії. Православні ієрархи намагалися впливати на «варварські народи»

всіма доступними засобами, при цьому особливу увагу вони приділяли Русі, яка відігравала важливу роль у їхній стратегії поширення віри [5, с. 25]. Проте християнізація Русі була зумовлена насамперед внутрішніми чинниками – соціально-економічними й політичними потребами молодії феодальної держави (рис. 1).

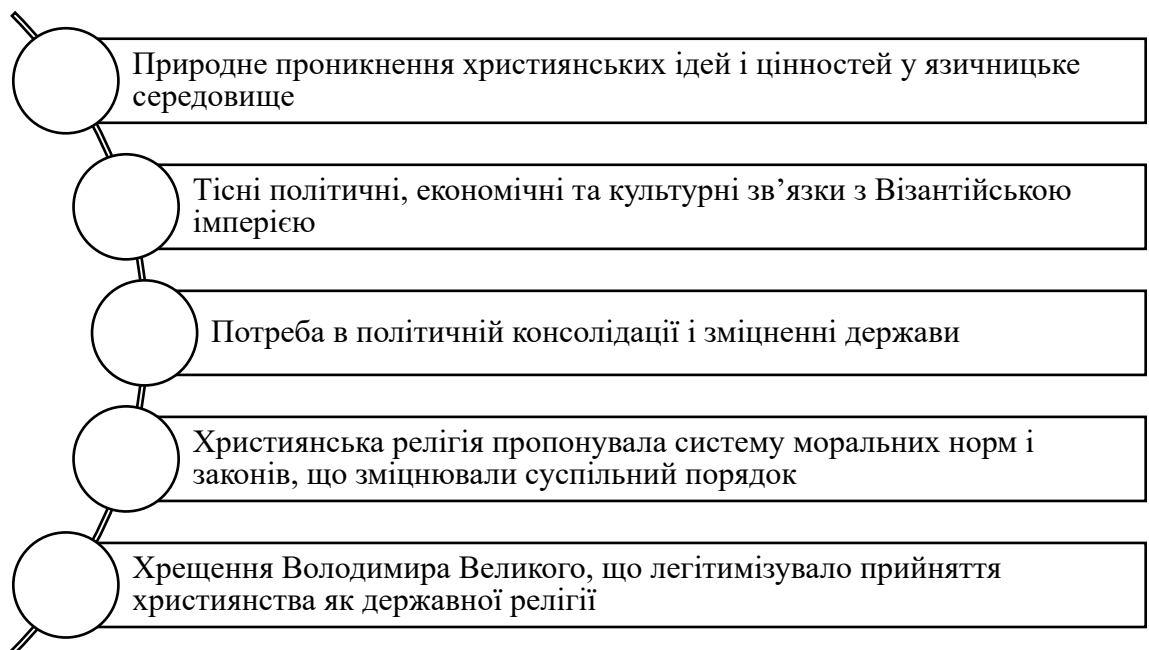

Рис. 1. Основні причини християнізації Русі

Джерело: власна розробка автора

Християнізація Русі була поступовим процесом, що розпочався задовго до офіційного проголошення Володимиром Великим. Уже після походу князя Аскольда на Візантію у 860 році існує припущення, що він повернувся до Києва християнином. За князя Ігоря частина його дружини прийняла християнство, що підтверджується тим, що під час укладання договору з Візантією у 944 році частина княжого оточення присягала за християнськими традиціями, а інша – за язичницькими, закликаючи Перуна та Велеса. Княгиня

Ольга охрестилася у 957 році, а серед оточення Святослава, ймовірно, також були християни [12, с. 16-17]. Таким чином, ще до офіційного визнання християнства державною релігією воно вже набуло поширення в суспільстві та мало своїх прихильників.

Прийняття християнства не лише надало князівській владі релігійного освячення, а й сприяло її зміцненню, підвищенню міжнародного авторитету Русі та розширенню контактів з іншими державами в політичній, економічній та культурній сферах [13, с. 10]. Окрім цього, разом із християнством на Русь прийшла ідеологія, сформована у Візантійській імперії, яка визначала особливе розуміння влади та її сакрального значення.

Християнство значно розширило можливості цивілізованої взаємодії Русі із Центральною та Західною Європою, відкривши доступ до світових культурних надбань. Політична система України-Русі, яку представляли князі (здійснюючи законодавчі, виконавчі та судові функції), рада бояр (дума) і збори громадян (віче), відображала відповідно монархічні, аристократичні та демократичні тенденції. Києворуські князі традиційно прислухалися до порад і настанов церкви, визнаючи її як моральний авторитет. Церква мала право вимагати від князів дотримання певних моральних норм не лише в приватному житті, а й у політичній діяльності, зокрема вірності укладеним договорам, миролюбності та справедливості. Такі взаємовідносини між церквою і державою сприяли формуванню політичної культури населення, наповненої християнськими моральними цінностями та високим духовним рівнем.

Одним із ключових засадничих принципів візантійської ідеології був принцип символічного панування. Імператор сприймався не лише як світський правитель, а як втілення Божої волі на землі. Його постать та влада набували сакрального значення, адже він був охоронцем православної віри та провідником божественного порядку [14, с. 129]. Водночас Русь успадкувала

від Візантії ще одне важливе ідеологічне надбання – принцип симфонії, що передбачав гармонійну взаємодію між церквою та державою. Ця концепція була сформульована ще за правління імператора Юстиніана I та реалізувалася у вигляді цезаропапізму – фактичного об'єднання духовної і світської влади під егідою держави. Вона стала прикладом для Київської Русі, де поступово вибудовувалася подібна система взаємин між князівською владою і церквою, що сприяло укріпленню єдиної християнської політичної культури [6, с. 9].

Визначальною ознакою принципу симфонії у Візантії було скликання Вселенських соборів, які виконували функцію головного канонічного та догматичного інституту ранньої церкви. Проте лише за правління імператора Юстиніана I ідея симфонії – гармонійної взаємодії між світською та духовною владою – набула чіткого догматичного підґрунтя і правового оформлення. Під час кодифікації державної правової системи імператор приділив особливу увагу державно-церковним взаєминам. У передмові до VI новели з «Corpus Iuris Civilis» Юстиніан наголошував на особливій місії двох дарів, посланих Богом людству: священства, що служить божественному, та імператорської гідності, що керує земними справами. Обидва ці елементи, за словами імператора, мали спільне божественне джерело й слугують основою благополуччя імперії [15, с. 39]. Отже, імператор виокремлював духовенство як одну з опор державного устрою, підкреслюючи необхідність взаємної підтримки церкви й держави.

Водночас відносини між київськими князями та новопосталим духовним інститутом не будувалися за зразком цезаропапізму чи теократії, що були притаманні Візантії. Навпаки, київські правителі активно підтримували Православну церкву в її просвітницькій місії, сприяючи релігійно-моральному вихованню населення. У відповідь церква забезпечувала легітимацію

князівської влади та брала участь у формуванні політичної культури серед новонаверненого християнського населення [16, с. 102].

З прийняттям християнства на Русі утвердилась одна з основ цивілізованих держав – принцип законності. Разом із розвитком церкви виникла потреба юридично закріпити її права, подібно до практик, які існували у Візантії та Болгарії. Саме тому вже за князя Володимира в Київській Русі почало формуватися церковне законодавство. Дослідження договірних актів, укладених між Візантією і Київською державою, а також згадки про них у працях грецьких хроністів та коментаторів дають підстави стверджувати, що ці міждержавні угоди слугували потужним чинником імплементації окремих положень греко-римського права в правову систему Русі [17, с. 19]. Створені насамперед для врегулювання питань міжнародної торгівлі, вони, завдяки своїй універсальності, поступово вкорінювалися в юридичну практику, поєднуючись із місцевими звичаєвими нормами.

Після запровадження християнства в Україні-Русі київські князі визнали обов'язковість церковного судочинства. Судові установи діяли при єпископствах і перебували під юрисдикцією канонічної влади єпископа. Якщо злочин проти церкви вчиняла світська особа, його розгляд відбувався спільно за участю як князя, так і єпископа.

Церква стала потужним провідником не лише культури та політики Візантійської імперії, а й греко-римських правових традицій. За посередництва церковної інституції були перекладені слов'янською мовою та адаптовані для застосування на Русі збірники римського права у візантійській редакції. Це сприяло глибшій інтеграції візантійських правових норм у систему давньоруського права і посилило роль церкви як чинника державотворення та правового регулювання. Усе це, що Русь перейняла від Візантії, зазвичай окреслюється поняттям «візантизм», яке стосується специфічних рис

політичної культури, як-от централізована влада, поєднання світської й духовної влади, ієрархічність та ритуалізм у державному управлінні.

Християнство відкрило Україні-Русі шлях до активної участі в міжнародних відносинах. Князі використовували шлюбну дипломатію, укладаючи династичні шлюби з королівськими родинами Європи, що зміцнювало політичні зв'язки та підвищувало авторитет держави. Наприклад, князь Володимир Святославович одружився з Анною, сестрою візантійського імператора, а його діти вступали в шлюби з представниками королівських родин Польщі, Чехії, Угорщини та Швеції. Прийняття християнства також сприяло налагодженню дипломатичних відносин із Чехією, Угорщиною, Польщею, Німецькою імперією, Болгарією та Візантією, що посилювало міжнародне становище України-Русі.

Вивчення впливу християнської традиції Візантії на становлення політичної культури України-Русі неможливо відокремити від аналізу естетичних чинників, що формували духовно-культурний простір середньовічного суспільства. Естетичні ідеали, символіка та художні практики, які були інтегровані в українську культуру через візантійське християнство, стали не лише засобом духовного самовираження, а й важливим елементом політичної легітимації та консолідації влади [18, с. 377]. Так, наприклад, візантійський стиль простежувався в іконографії, яка вирізнялася абстрактністю та статичністю образів. Архітектура переймала візантійські техніки – цегляну кладку, а також мистецтво створення фресок і мозаїк. У цей період давньоруська література розвивалася під впливом візантійських традицій, які визначали основні жанри – житіє, проповідь, повчання – і притримувалися стриманих форм вираження. До формуванням власної оригінальної літературної традиції на Русі домінувала перекладна література. Її поширення було зумовлене потребами Церкви та тим, що більшість

духовенства походила з Візантії, а місцеві освічені русичі зазвичай належали до духовного стану. Тому перекладали переважно з грецької на церковнослов'янську мову богослужбові, морально-дидактичні й богословські тексти. Ці переклади виконували важливу культурну місію: вони не лише забезпечували зв'язок Русі з культурною спадщиною Середземномор'я – античною, грецькою, римською, близькосхідною, єгипетською – а й розширювали світогляд русичів, впливаючи на їхнє уявлення про людину та її місце у світі. Перекладна література заклала підґрунтя для появи оригінальних творів, ставши зразком для літописання, житій, церковної гімнографії та риторичної проповіді [19, с. 150].

Із Візантії було перейнято розвинені форми монументальної та світської архітектури. Такі види мистецтва, як фресковий живопис, мозаїка, книжкова мініатюра, іконопис і література, активно розвивалися на Русі, спираючись на візантійські зразки та естетичні канони [20, с. 273-274]. Яскравим прикладом поєднання візантійського стилю з місцевими традиціями є фрески Софії Київської. Матеріальним втіленням цього синтезу став сам Софійський собор – архітектурна пам'ятка, що відображає гармонійне злиття візантійських зразків і давньоруських особливостей.

Отож, можна стверджувати, що візантійське християнство суттєво вплинуло на політичну культуру України-Русі, сприяючи розвитку правової системи, судочинства, міжнародної дипломатії, заклавши підґрунтя для формування централізованої та легітимної державної влади.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтверджує, що, починаючи з IX століття, Візантійська імперія справляла вагомий культурний та релігійний вплив на Україну-Русь. Із Візантії було запозичено не лише східну версію християнства, а й елементи культури, побуту, правові норми, традиції державного управління. Аналіз візантійської політико-релігійної моделі дав

змогу виявити її головні риси: тісне поєднання церковної та світської влади, сакралізація верховної влади, опора на християнські моральні засади в політичному управлінні. Запровадження християнства в Україні-Русі було не лише релігійною реформою, а й елементом продуманої внутрішньої та зовнішньої політики. Однією з ключових ідей, перейнятих із візантійського християнства, є визнання світською владою своєї підпорядкованості божественній владі, що мало великий вплив на формування ідеології і структури політичного правління в Русі. Отож, християнська традиція Візантії сприяла легітимації князівської влади, становленню писемного права та розвитку дипломатії.

Перспективним видається більш детальне вивчення впливу християнської традиції Візантії на розвиток соціокультурних, релігійних та моральних основ, що мають безпосередній вплив на сучасні традиції й цінності українського суспільства. Такий підхід сприятиме глибшому розумінню спадкоємності історичних процесів та їх ролі у формуванні національної ідентичності України.

Список використаних джерел

1. Воропаєва Т., Авер'янова Н. Вихід України-Русі на історичну арену. *Scientific forum: theory and practice of research: proc. VIII intl. sci. theoret. conf.* (March 21, 2025, San Francisco). San Francisco. 2025. С. 129-135. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2541> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Савельєва М. Особливості міжкультурного діалогу Візантії і стародавньої Русі. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. № 45.

С. 148-161. URL: <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2512> (дата звернення: 28.04.2025).

3. Ситайло Ю. В. Візантизм як релігійне вчення православ'я. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 50. С. 95-100. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.16>.

4. Сіткарьова О. Некрополь Успенського собору Києво-Печерського монастиря після прийняття Київською Руссю християнства від Візантії. *Мистецтвознавство України*. 2019. № 19. С. 191-201. DOI: <https://doi.org/10.31500/2309-8155.19.2019.185993>.

5. Демочко В. Київська Русь і християнство. *Волинські історичні записки*. 2009. № 2. С. 24-32. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4788/1/Demo4ko_2.pdf (дата звернення: 28.04.2025).

6. Юрій М., Христан Н. Вплив візантизму на православ'я Київської Русі і давньоруську агіографію. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. № 2. С. 8-18. URL: <http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/202> (дата звернення: 28.04.2025).

7. Стеценко В. Християнські джерела політичної культури Київської Русі. *Вісник Львівського університету*. 2023. № 5. С. 225-231. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/filos/article/view/13158> (дата звернення: 28.04.2025).

8. Юрій Ю., Христан Н. Формування владно-політичного менталітету в Київській Русі на тлі прийняття християнства. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. № 14. С. 254-274. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.254-274>.

9. Щодра О. Імперія Русів: передісторія і початки становлення. *Проблеми слов'янознавства*. 2020. № 69. С. 64-98. URL: <https://surl.lu/iswnog> (дата звернення: 28.04.2025).

10. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. 591 с. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm> (дата звернення: 28.04.2025).

11. Bilodid V. Platonism and Aristotelianism as a source of the differences between internal forms of Western European and Byzantine christian traditions in the Middle Ages. *Multiversum. Philosophical Almanac*. 2021. № 2(174). P. 111-139. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2021.2.1.07>.

12. Мозговий І. П. Християнізація Давньої України (І – початок XI ст.) : античні й середньовічні писемні джерела : збірка документів із коментарями. Суми : Коллаж-Принт, 2018. 575 с.

13. Сапожник О. Ісихазм в духовній культурі Візантії та Київської Русі. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрямок культурологія)*. 2019. № 33. С. 8-14. URL: <https://surl.li/drjgps> (дата звернення: 28.04.2025).

14. Ситайло Ю. Принципи символічної влади і соборності в ідеології візантизму. *Вісник Львівського університету*. 2023. № 49. С. 129-136. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.16>.

15. Чучко Д. К. Реалізація візантійського принципу «симфонії» на території Молдавського князівства. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. № 44(2). С. 39-42. URL: <https://surl.li/cc/bqiaxl> (дата звернення: 28.04.2025).

16. Гончаренко Д. І. Концепція «Симфонії» Церкви та держави як підґрунтя православного цезаропапізму. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 1. С. 99-106. URL: <https://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/download/3406/3624> (дата звернення: 28.04.2025).

17. Ізюта П. О., Гуров О. О. Шляхи рецепції римського права у правовій системі Київської Русі. *Сучасний науковий журнал*. 2023. № 1(1). С. 15-22. DOI: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2023-1-2>.

18. Піщанська В. М. Специфіка естетичного у формуванні сучасної української культури. *Культурологічний альманах*. 2024. № 2. С. 373-379. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.46>.

19. Гордієнко Г. М. Характер рецепцій візантійських культурних цінностей у давньоруському мистецтві і літературі. *Грані*. 2015. № 3. С. 146-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_3_28 (дата звернення: 28.04.2025).

20. Котляр М. Ф. Договори Київської Русі з Візантією. Енциклопедія історії України. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2004. 688 с.